

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การประเมินผลสื่อที่ใช้เผยแพร่ในโครงการแรงงานเด็ก มุลินธิ เพื่อการพัฒนา
เด็ก สรุปได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของเด็ก

เด็กที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชายและเพศหญิงในจำนวนใกล้เคียงกัน มีอายุ
ระหว่าง 11-13 ปี ในระดับการศึกษาชั้นประถมปีที่ 6 จากครอบครัวชนาดกลางประมาณ
4-6 คน อาศัยอยู่กับบิดามารดาซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร

ส่วนที่ 2 ความคิดเห็นต่อสื่อสิ่งพิมพ์

1. หนังสือชีวิตแรงงานเด็ก พบว่า เด็กส่วนมากในสัดส่วนเพศหญิงมากกว่า
เพศชายชอบลักษณะโดยรวมของหนังสือ เนื่องจากให้สาระความรู้เกี่ยวกับการใช้แรงงาน
เด็กในกรุงเทพฯ สำหรับสาเหตุที่ชอบหนังสือเป็นอันดับรองลงมาคือ เพศชายชอบเพราะ
สนุก น่าอ่าน ในขณะที่เพศหญิงชอบเพราะให้แนวคิดและคติเตือนใจก่อนเข้าไปใช้แรงงาน
ในกรุงเทพฯ

นอกจากนี้ ยังพบว่าเด็กส่วนใหญ่ทั้งเพศชายและเพศหญิงชอบในขนาดตัว
หนังสือมากที่สุด รองลงมาคือ เนื้อหาของหนังสือที่เป็นประโยชน์ต่อการไปทำงานใน
กรุงเทพฯ และวิธีการเล่าเรื่องจริง ตามลำดับ สำหรับส่วนที่เด็กชอบน้อยที่สุด คือ ปก
หนังสือ รองลงมาคือ ภาษาที่ใช้และภาพในหนังสือตามลำดับ

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาเฉพาะในแต่ละส่วนของหนังสือตามรูปแบบ เนื้อหา และวิธีการนำเสนอตามเพศแล้ว พบว่า

1.1 ความคิดเห็นต่อรูปแบบของหนังสือ พบว่า เด็กส่วนใหญ่ชอบรูปแบบของหนังสือในสัดส่วนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ไม่ว่าจะเป็นในด้านของขนาดของตัวหนังสือและปกหนังสือ

1.2 ความคิดเห็นต่อเนื้อหาของหนังสือ พบว่า เด็กส่วนใหญ่ชอบเนื้อหาของหนังสือ โดยที่เพศหญิงคิดว่าเนื้อหาในหนังสือมีประโยชน์ต่อการเข้าไปใช้แรงงานในกรุงเทพฯ มากกว่าเพศชาย ในขณะที่เพศชายคิดว่าจะปฏิบัติตามคำแนะนำในหนังสือมากกว่าเพศหญิง

1.3 ความคิดเห็นต่อวิธีการนำเสนอของหนังสือ พบว่า เด็กส่วนใหญ่ชอบวิธีการนำเสนอของหนังสือ โดยมีสัดส่วนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ไม่ว่าจะเป็นในด้านของภาษาที่ใช้ ภาพ และวิธีการเล่าเรื่องจริง

สำหรับสาเหตุที่เด็กชอบปกหนังสือนั้น เด็กส่วนใหญ่ชอบเพราะภาพสะท้อนปัญหาแรงงานเด็กในสัดส่วนเพศชายมากกว่าเพศหญิง รองลงมาเพราะภาพสีสดใสสะดุดตาในสัดส่วนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย สำหรับสาเหตุที่ไม่ชอบนั้น เด็กส่วนใหญ่ไม่ชอบเพราะภาพไม่สวย ทารุณน่ากลัว ในสัดส่วนเพศชายมากกว่าเพศหญิง

ส่วนสาเหตุที่เด็กชอบภาพในหนังสือนั้น เด็กส่วนใหญ่ชอบเพราะภาพสะท้อนให้เห็นสภาพการทำงานในกรุงเทพฯ ชัดเจนขึ้น ในสัดส่วนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ประเด็นรองลงมาก็คือ ทำให้เข้าใจและจดจำในเนื้อเรื่องที่อ่านง่ายขึ้น ในสัดส่วนเพศชายมากกว่าเพศหญิง สำหรับสาเหตุที่ไม่ชอบนั้นเพราะภาพน่ากลัว ทารุณโหดร้ายมากเกินไปในสัดส่วนเพศชายมากกว่าเพศหญิง นอกจากนี้เป็นเพราะภาพขาดความชัดเจน ในสัดส่วนของเพศหญิงมากกว่าเพศชาย

ในด้านของวิธีการเล่าเรื่องจริง เด็กส่วนใหญ่ทั้งเพศชายและเพศหญิงชอบเพราะเป็นเรื่องจริง ทำให้รู้ชีวิตจริง ๆ ของคนไปทำงานในกรุงเทพฯ ในสัดส่วนเพศ

หญิงมากกว่าเพศชาย รองลงมาเพราะมีคติเตือนใจไม่ให้ไปทำงานในกรุงเทพฯ ในสัดส่วนของเพศชายมากกว่าเพศหญิง และเพราะสนุก ในสัดส่วนเพศชายมากกว่าเพศหญิง สำหรับสาเหตุที่ไม่ชอบนั้นเนื่องจากเป็นเรื่องเศร้าในสัดส่วนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย

2. แผ่นพับข้อควรระวัง พบว่าเด็กส่วนมากในสัดส่วนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ชอบลักษณะโดยรวมของหนังสือเนื่องจากให้ความรู้ที่มีประโยชน์ในการเข้าไปใช้แรงงานในกรุงเทพฯ เป็นประเด็นสำคัญ โดยมีสัดส่วนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย รองลงมาเพศชาย ชอบเพราะรูปแบบดีสีสันสวย อ่านเข้าใจง่าย ในขณะที่เพศหญิงชอบเพราะให้ข้อคิดเตือนใจก่อนไปทำงานในกรุงเทพฯ และเพศชายชอบเพราะสนุก (เป็นการ์ตูน) ในขณะที่สิ่งที่เพศหญิงชอบรองลงมาก็คือ รูปแบบและสีสันของแผ่นพับ

นอกจากนี้ ยังพบว่าเด็กส่วนใหญ่ชอบในความน่าอ่านของหนังสือมากที่สุด รองลงมา คือ การ์ตูน และเนื้อหาของแผ่นพับที่เป็นประโยชน์ต่อการไปทำงานในกรุงเทพฯ ตามลำดับ สำหรับจุดอ่อนของแผ่นพับก็คือ เนื้อหาในแผ่นพับที่ยากต่อการทำความเข้าใจ รองลงมาคือ ภาษาที่ใช้และขนาดตัวหนังสือ ตามลำดับ

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาเฉพาะในแต่ละส่วนของแผ่นพับตามรูปแบบ เนื้อหา และวิธีการนำเสนอ จำแนกตามเพศแล้ว พบว่า

1.1 ความคิดเห็นต่อรูปแบบของแผ่นพับ พบว่า เด็กส่วนใหญ่ชอบรูปแบบของแผ่นพับในสัดส่วนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ไม่ว่าจะเป็นในด้านของขนาดของตัวหนังสือ และขนาดของแผ่นพับ

1.2 ความคิดเห็นต่อเนื้อหาของแผ่นพับ พบว่า เด็กส่วนใหญ่ชอบเนื้อหาของแผ่นพับ โดยที่เพศหญิงคิดว่าเนื้อหาในหนังสือมีประโยชน์ต่อการเข้าไปใช้แรงงานในกรุงเทพฯ และมีความเข้าใจเนื้อหามากกว่าเพศชาย ในขณะที่เพศชายคิดว่าจะปฏิบัติตามคำแนะนำในแผ่นพับมากกว่าเพศหญิง

1.3 ความคิดเห็นต่อวิธีการนำเสนอของแผ่นพับ พบว่า เด็กส่วนใหญ่ชอบวิธีการนำเสนอของหนังสือโดยมีสัดส่วนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ไม่ว่าจะเป็นในด้านของ

ความน่าอ่าน การ์ตูน และภาษาที่ใช้

สาเหตุที่เด็กชอบขนาดแผ่นพับนั้น เพราะมีขนาดพอดี ในสัดส่วนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย รองลงมาเพศชายชอบเพราะสามารถพกติดตัวไปไหนมาไหนได้ ในขณะที่เพศหญิงชอบเพราะกระทัดรัด เข้าใจง่าย

สำหรับสาเหตุที่เด็กคิดว่าแผ่นพับน่าอ่านนั้น เนื่องจากมีสาระประโยชน์ต่อการไปทำงานในกรุงเทพฯ ในสัดส่วนเพศชายมากกว่าเพศหญิง รองลงมา เพศชายชอบเพราะสนุก (เป็นการ์ตูน) ในขณะที่เพศหญิงชอบเพราะให้ข้อคิดเตือนใจก่อนไปทำงานในกรุงเทพฯ สำหรับสาเหตุที่ทำให้แผ่นพับไม่น่าอ่านนั้นเป็นเพราะตัวหนังสือเล็ก ขาดความชัดเจน ทำให้อ่านยาก

ในส่วนของการ์ตูนนั้น เด็กส่วนใหญ่ชอบเพราะสนุกในสัดส่วนเพศชายมากกว่าเพศหญิง รองลงมาเพราะมีสาระความรู้และคติเตือนใจ ในสัดส่วนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย และเพราะภาพสีสันสวย น่าอ่าน ในสัดส่วนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ส่วนสาเหตุที่ไม่ชอบนั้น เป็นเพราะภาพการ์ตูนไม่มีสี ไม่มีชีวิตชีวา

ส่วนที่ 3 ความรู้เกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็ก

เด็กส่วนใหญ่มีความรู้ในระดับปานกลาง รองลงมามีความรู้ในระดับสูง และในระดับต่ำ นั่นคือ สื่อที่ใช้เผยแพร่ในโครงการแรงงานเด็ก มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก สามารถให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็กได้ในระดับปานกลางค่อนข้างสูง ซึ่งปรากฏผลเป็นที่น่าพอใจ โดยที่เพศชายและเพศหญิงมีความรู้เกี่ยวกับกฎหมายแรงงานเด็กและการปฏิบัติตนขณะทำงานในระดับใกล้เคียงกัน

สำหรับในด้านของความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่บิดามารดา หรือตัวเด็กเองควรทำ เพื่อความปลอดภัยเมื่อจำเป็นต้องเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ นั้น พบว่า เด็กส่วนใหญ่มีความรู้

ตรงตามสิ่งที่ทางมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กต้องการเผยแพร่ แต่มีบางคนกลับมีความรู้ในทางที่ต่างออกไปจากประเด็นหลักที่ต้องการเผยแพร่บ้าง ได้แก่ การฝากไปทำงานกับญาติพี่น้อง หนีกลับบ้าน การอดทนรอจนกว่าจะหมดปัญหา

ส่วนที่ 4 ทักษะที่เกี่ยวข้องกับการใช้แรงงานเด็ก

เด็กส่วนใหญ่มีทัศนคติในระดับปานกลาง รองลงมามีทัศนคติในระดับสูง และในระดับต่ำ นั่นคือ สื่อที่ใช้เผยแพร่ในโครงการแรงงานเด็กนี้ สามารถสร้างทัศนคติเกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็กได้ในระดับปานกลางค่อนข้างสูง ซึ่งปรากฏผลเป็นที่น่าพอใจ โดยที่เด็กส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นเพศชายและเพศหญิงไม่เชื่อว่าการเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ จะมีความสุขสบายมากที่สุด รองลงมาคือ คิดว่าการทำงานในกรุงเทพฯ มีความปลอดภัยน้อยกว่าที่ฝึกและอาหารการกินที่นายจ้างจัดให้ก็ไม่ได้ แต่เด็กมีความมั่นใจว่าจะช่วยเหลือตนเองได้เมื่อเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ น้อยที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพศหญิง

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งประเมินผลสื่อที่ใช้เผยแพร่ในโครงการแรงงานเด็กของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก ซึ่งปรากฏผลที่น่าสนใจ ดังจะนำมาอภิปรายตามลำดับดังนี้

1) ความคิดเห็นต่อสื่อสิ่งพิมพ์

จากการวิจัย พบว่า เด็กส่วนใหญ่ชอบสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 2 ประเภทนี้ เพราะมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการใช้แรงงานในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจของเด็ก และมีประโยชน์ต่อเด็กต่างจังหวัด ที่จะต้องทำงานช่วยเหลือบิดามารดาหาเลี้ยงครอบครัว หลังจากจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และต้องการคำแนะนำในการช่วยเหลือตัวเองเมื่อจำเป็นต้องเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ นอกจากนี้ อาจเป็นเพราะสื่อทั้ง 2 ประเภทนี้สามารถตอบสนองความต้องการทางธรรมชาติของเด็กซึ่งมีความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งที่ไม่เคยมีประสบการณ์หรือเรื่องที่ไกลตัวออกไป ซึ่งในที่นี้คือ การได้เข้าไปกรุงเทพฯ

เมืองที่คนคิดว่ามีแต่ความสุขสบายและใฝ่ฝันว่าจะได้เข้าไปสัมผัส อันสอดคล้องกับงานวิจัยของสุพิตรา ชุ่มเกตุ (สุพิตรา ชุ่มเกตุ : 2522) ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า ความต้องการทางทางธรรมชาติของเด็กมีส่วนเกี่ยวข้องกับความสนใจในการอ่านของเด็ก

สำหรับในด้านของรูปแบบ เนื้อหาและวิธีการนำเสนอของสื่อสิ่งพิมพ์นั้น ผลจากการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ทำให้เด็กมีความคิดเห็นที่ติดสื่อสิ่งพิมพ์ก็คือ ขนาดของตัวหนังสือ สลับสนุนงานวิจัยของสมทรง สัตลาพันธ์ (สมทรง สัตลาพันธ์:2515) ซึ่งทำการศึกษเกี่ยวกับลักษณะหนังสือที่นักเรียนในระดับประถมศึกษาตอนปลายชอบ พบว่า นักเรียนชอบตัวอักษรซึ่งอ่านง่ายและน่าอ่าน และด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้เด็กไม่ค่อยชอบตัวหนังสือในแผ่นพับ เพราะมีขนาดค่อนข้างเล็กและขาดความชัดเจน

นอกจากนี้ สิ่งที่ทำให้เด็กชอบสื่อสิ่งพิมพ์ก็คือสิ่งที่จะสะท้อนให้เด็กได้เห็นถึงสภาพที่แท้จริงของการไปทำงานในกรุงเทพฯ ได้แก่ การเล่าเรื่องจริงทั้ง 4 เรื่องในหนังสือชีวิตแรงงานเด็ก ซึ่งสามารถชี้ถึงสภาพการทำงานในกรุงเทพฯ ได้อย่างชัดเจน และการ์ตูนในแผ่นพับข้อควรระวัง ซึ่งเด็กชอบเพราะสนุก เข้าใจง่าย ดังที่ลาร์ริก (Larrick 1964 :167) ได้กล่าวถึงลักษณะของการ์ตูนและสาเหตุที่ทำให้เด็กอ่านหนังสือการ์ตูนไว้ว่า หนังสือการ์ตูนให้ความพึงพอใจ สนองตอบความชอบความต้องการของเด็กในด้านการดำเนินพฤติกรรมและการผจญภัย อ่านง่าย และสามารถเข้าใจเนื้อเรื่องได้โดยการดูรูปภาพ

ภาพประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ เป็นสิ่งที่ช่วยเร้าความสนใจ และทำให้สิ่งพิมพ์น่าสนใจมากยิ่งขึ้น แต่เนื่องจากภาพที่ใช้ในหนังสือเป็นภาพขาวดำ นอกจากนั้น ภาพในหนังสือยังขาดความชัดเจน ขาดสีสัน และความมีชีวิตชีวา ซึ่งถือเป็นเกณฑ์การพิจารณาเลือกภาพของเด็กนักเรียนในระดับประถมศึกษาตอนปลาย ดังนั้น ภาพที่ใช้จึงกลายเป็นจุดอ่อนของหนังสือ แม้ว่าจะสามารถอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ดีก็ตาม ดังที่รัฐจวน อินทรกำแหง (รัฐจวน อินทรกำแหง : 2525) ได้กล่าวไว้ว่าสีทำให้เกิดภาพเหมือนจริง ทำให้เกิดความเข้าใจและจดจำได้มากกว่าภาพขาวดำ ดึงดูดความสนใจได้มากกว่านาน

กว่า และช่วยให้เกิดความประทับใจ

อย่างไรก็ตาม การนำเสนอภาพเหตุการณ์จริง ๆ ที่เกิดกับเด็กก็สามารถทำให้เด็กกลัว อันเป็นการยับยั้งไม่ให้เด็กเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ ได้ ดังจะเห็นได้จากผลการวิจัยที่พบว่า เด็กเกิดความไม่แน่ใจที่จะเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ สอดคล้องกับหลักการใช้สารด้านเดียวหรือสารที่ขู่ให้กลัวของ ไอ แอล แจนนิส และ เอส เฟสแบ (I.L. Janis and S. Feshbach 1953 : 78-92)

สำหรับในเรื่องของภาษา แม้ว่าผลจากการวิจัยพบว่า เด็กส่วนใหญ่จะเห็นว่าภาษาเข้าใจง่าย แต่ภาษาก็ยังเป็นประเด็นที่เด็กชอบน้อยกว่าในเรื่องอื่น ๆ เนื่องจากภาษาที่ใช้ค่อนข้างเข้าใจยาก ทำให้เด็กไม่สามารถเข้าใจเนื้อหาได้ดีเท่าที่ควร

เมื่อพิจารณาความคิดเห็นของเด็กต่อส่วนต่าง ๆ ของสื่อสิ่งพิมพ์จำแนกตามเพศ พบว่า เพศหญิงจะมีความคิดเห็นในทุก ๆ ด้านดีกว่าเพศชาย ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของรูปแบบ เนื้อหา และวิธีการนำเสนอ ในเรื่องนี้อาจอธิบายได้ว่า เป็นเพราะเนื้อเรื่องของการใช้แรงงานเด็กอยู่ในความสนใจของเพศหญิงดังที่สุพิศรา ชุ่มเกตุ (สุพิศรา ชุ่มเกตุ : 2522) ได้กล่าวไว้ว่า เด็กหญิงจะสนใจเรื่องเกี่ยวกับชีวิตในบ้านและโรงเรียน ส่วนเด็กชายสนใจในเรื่องราวเกี่ยวกับการผจญภัยและเรื่องลึกลับ

อย่างไรก็ตาม ในด้านของการยอมรับในคำแนะนำของสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการปฏิบัติตามเมื่อเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ นั้นเพศชายให้การยอมรับและเชื่อถือในสิ่งสิ่งพิมพ์มากกว่าเพศหญิง อาจสันนิษฐานได้ว่า เป็นเพราะปัจจุบันเพศชายมีแนวโน้มที่จะเข้ามาใช้แรงงานในกรุงเทพฯ มากกว่าเพศหญิง (จากรายงานการสำรวจแรงงานทั่วราชอาณาจักรรอบที่ 2 ปี 2527-2531 ตัวเลขจากการสำรวจรอบที่ 3 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ) จึงมีความพร้อมที่จะยอมรับในคำแนะนำต่าง ๆ ได้ดีกว่า

แม้กระนั้นก็ตาม ผลการวิจัยก็พบว่า ความคิดเห็นของเพศชายและเพศหญิงค่อนข้างคล้ายคลึงกัน ดังจะเห็นได้จากลำดับความชอบส่วนต่าง ๆ ของสื่อสิ่งพิมพ์ รวมถึงสาเหตุที่เด็กมีความคิดเห็นในทางที่ดีและไม่ดีต่อสื่อสิ่งพิมพ์ในทั้ง 3 ด้านคือ รูปแบบ เนื้อหา และวิธีการนำเสนอ ก็ไม่ค่อยแตกต่างกันมากนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความสนใจในการอ่านของเด็กที่ทำการศึกษานี้ไม่ต่างกัน สอดคล้องกับที่ปราณี เชียงทอง (ปราณี เชียงทอง (2526 : 78) ได้กล่าวไว้ว่า ความแตกต่างของความสนใจในการอ่านระหว่างเพศ จะเห็นได้เมื่ออายุระหว่าง 13-19 ปี

ความแตกต่างกันระหว่างเพศชายและเพศหญิงที่เห็นได้ชัดจากผลการวิจัยนี้ จะเห็นได้บ้างจากความชอบการ์ตูน ซึ่งพบว่าเพศชายมักจะให้เหตุผลในความชอบหรือเหตุผลที่มีความคิดเห็นในเชิงบวกต่อส่วนต่าง ๆ ของสื่อว่าเป็นเพราะการ์ตูนทำให้อ่านสนุก สอดคล้องกับงานวิจัยของวิจัยของลาวรรณ โฉมโฉลา (ลาวรรณ โฉมโฉลา : 2524) - ที่พบว่า เด็กผู้ชายชอบหนังสือการ์ตูนมากกว่าเด็กผู้หญิง

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งก็คือ สาเหตุที่เด็กไม่ชอบปกหนังสือ เพราะดูน่ากลัว ทารุณโหดร้าย นั้น ปรากฏว่าเป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความเคยชินและรสนิยมของแต่ละบุคคล

2) ความรู้เกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็ก

จากผลการวิจัยที่พบว่าเด็กมีความรู้เกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็กอยู่ในระดับที่น่าพอใจนั้น อาจสันนิษฐานได้ว่าเด็กต้องการทราบวิธีการช่วยเหลือตนเองเมื่อจำเป็นต้องเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯไม่ว่าจะโดยการตัดสินใจของครอบครัวจากสภาวะทางเศรษฐกิจที่บีบบังคับ หรือโดยความต้องการของตัวเด็กเองที่อยากเข้ามาเที่ยวกรุงเทพฯ ก็ตาม จึงนับว่าเป็นแรงจูงใจที่สำคัญในการเรียนรู้ อันทำให้สื่อที่ใช้เผยแพร่ในโครงการแรงงานเด็กสามารถให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็กได้ ตรงตามวัตถุประสงค์ของทางมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก ซึ่งผลจากการวิจัยจะเห็นได้ว่า เด็กส่วนใหญ่ทั้งเพศชายและเพศหญิงชอบ

หนังสือชีวิตแรงงานเด็กและแผ่นพับข้อควรระวัง เพราะสื่อทั้ง 2 ประเภทนี้ให้สาระความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการเข้าไปใช้แรงงานในกรุงเทพฯ ทั้งนี้ สอดคล้องกับแนวความคิดในเรื่องของความมีใจโน้มเอียงของผู้รับสาร (Predispositions) ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดการเลือกเปิดรับข่าวสาร (Selective exposure) และการเลือกสนใจข่าวสาร (Selective Attention) ตามความสนใจและความต้องการเพื่อแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของบุคคล และสอดคล้องกับผลงานวิจัยของชรามม์ (Schramm) ที่ว่าข่าวสารที่เข้าถึงความสนใจของผู้รับสารได้มากจะมีแนวโน้มทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้นด้วย

นอกจากนี้ สื่อที่ใช้ต้องมีประสิทธิภาพด้วย เนื่องจากประสิทธิภาพของสื่อมีอิทธิพลต่อประสิทธิผลของการสื่อสาร ถ้าขาดสื่อที่มีประสิทธิภาพการสื่อสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารย่อมมีอุปสรรค ทำให้การสื่อสารด้อยประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเผยแพร่ในเรื่องของการใช้แรงงานเด็กนี้เป็นการใช้สื่อผสม (media forums) ซึ่งใช้ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ที่สามารถเสนอเรื่องราวได้อย่างละเอียด เหมาะในการเรียนรู้ สื่อวิทัศน์ที่สามารถทำให้เด็กเข้าใจในเนื้อหาสาระที่เผยแพร่ได้ดี เพราะได้เห็นภาพและได้ยินเสียงด้วยตัวเอง เพราะจะทำให้สิ่งที่ยากและซับซ้อนยากต่อการอธิบายดูเข้าใจง่ายขึ้น ในขณะที่การแสดงบทบาทจำลองสามารถดึงดูดความสนใจของเด็กได้เป็นอย่างดี เนื่องจากเปิดโอกาสให้เด็กได้มีการแสดงร่วมและแสดงความคิดเห็นตอบกลับในทันที จึงทำให้เด็กมีความรู้เกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็กในระดับที่น่าพอใจ สอดคล้องกับที่โรเจอร์สและเสวนิ่ง (Rogers and Svenning : 1969) ได้กล่าวถึงการใช้สื่อผสมไว้ว่า เนื่องจากสื่อต่างๆ มีขีดความสามารถที่จำกัด ดังนั้น เพื่อให้การสื่อสารเป็นไปอย่างได้ผล จึงได้มีการนำเอาสื่อต่าง ๆ มาใช้ร่วมกันเป็นสื่อผสมเพื่อให้สื่อต่าง ๆ ทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ตาม ความรู้ที่เด็กได้รับก็ยังไม่ค่อยสูงนักทั้งนี้อาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นเพราะระยะเวลาในการเผยแพร่โดยสื่อผสม ค่อนข้างจำกัดเพียง 1 ชั่วโมงครึ่ง ถึง 2 ชั่วโมง เมื่อเทียบกับเนื้อหาสาระที่ทางมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กต้องการจะเผยแพร่ให้กับเด็ก ตลอดจนภาระหน้าที่ในการดูแลงานบ้านหรือทำการบ้านหลังเลิกเรียน จากการสังเกต

ของผู้วิจัยขณะทำการเก็บรวบรวมข้อมูล จึงอาจจะทำให้เด็กไม่มีเวลากับการอ่านสิ่งพิมพ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หนังสือชีวิตแรงงานเด็กซึ่งมีจำนวนหน้าค่อนข้างมาก เด็กจึงอาจจะอ่านผ่านๆ โดยไม่ได้จดจำเนื้อหาดังที่แพคริค เมอร์ดี้ท (Patrick Meredith : 1961) ได้พูดถึงความรู้ไว้ว่าจำเป็นต้องมีองค์ประกอบทั้งในด้านความเข้าใจและการคงอยู่ เพราะความรู้หมายถึงความสามารถจำได้ในบางสิ่งบางอย่างที่เราเคยเข้าใจมาแล้ว นอกจากนี้ยังอาจเป็นเพราะสิ่งพิมพ์ต้องอาศัยความสามารถในการอ่านของเด็ก ดังนั้น เด็กที่อ่านหนังสือไม่ค่อยคล่อง แต่มีเวลาในการอ่านค่อนข้างน้อย รวมถึงข้อจำกัดในด้านภาษาตามผลการวิจัยที่พบว่าเป็นส่วนที่มีเด็กตอบว่าชอบน้อยที่สุด ด้วยเหตุเหล่านี้เองที่ทำให้เด็กไม่สามารถเกิดความรู้ได้ดีเท่าที่ควร แม้ว่าทางมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กจะพิจารณาเลือกใช้หนังสือที่เหมาะสมสำหรับการให้ความรู้แล้วก็ตาม สอดคล้องกับกฎแห่งการเรียนรู้ตามทฤษฎีความสัมพันธ์เชื่อมโยงของฮอร์นไคค์ (อ้างใน สุชาติ ศิริสุขไพบูลย์ 2528 : 5-6) ที่กล่าวไว้ว่าบุคคลจะเรียนรู้สิ่งใดได้จะต้องมีความพร้อมที่จะเรียน พร้อมทั้งจะแสดงพฤติกรรมบางอย่างที่จำเป็นสำหรับการเรียนรู้

ในด้านของสื่อบุคคล ซึ่งในการวิจัยนี้ก็คือ เจ้าหน้าที่เผยแพร่ในโครงการแรงงานเด็กของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก ยังขาดความคุ้นเคยกับเด็กเพราะมีโอกาสได้พบปะพูดคุยกับเด็กเมื่อทำการเผยแพร่ จึงทำให้เจ้าหน้าที่กลายเป็นคนแปลกหน้าและไม่มีโอกาสที่จะสร้างความเชื่อมั่นให้กับเด็กว่าตนเป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือ น่าเลื่อมใสก่อนที่จะทำการเผยแพร่ ซึ่งนับได้ว่าเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญซึ่งจะเป็นตัวกำหนดประสิทธิผลของการสื่อสาร ดังที่ Klapper ได้กล่าวไว้ว่า ภาพพจน์ของแหล่งสารในทัศนะของผู้รับสารมีอิทธิพลต่อการรับรู้ของผู้รับสาร และสอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องคุณลักษณะที่ละม้ายคล้ายคลึงของผู้ส่งสารและผู้รับสาร (Homoplily) ดังที่โรเจอร์สและชู เมคเกอร์ (Rogers และ Shoemaker : 1971) ได้กล่าวไว้ว่า การสื่อสารจะราบรื่นมีประสิทธิภาพมากขึ้น ถ้าผู้ส่งสารและผู้รับสารมีคุณสมบัติละม้ายคล้ายคลึงกัน

สำหรับความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่บิดามารดา หรือตัวเด็กเองควรทำ เพื่อความปลอดภัยเมื่อจำเป็นต้องไปทำงานในกรุงเทพฯ นั้น ถึงแม้ว่าผลจากการวิจัยจะพบว่า

ส่วนใหญ่รู้ว่าบิดามารดาควรจะไปส่งลูกถึงที่ทำงานหรือจ้ดจำที่อยู่ของลูก ฯลฯ และตัวเด็กเองควรจะเป็นจดหมายถึงบิดามารดาอย่างสม่ำเสมอ หรือโทรศัพท์แจ้งองค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับแรงงานเด็กหรือแจ้งตำรวจ ฯลฯ ซึ่งถือว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้อง แต่ผลจากการวิจัยก็พบว่า มีเด็กจำนวนหนึ่งซึ่งมีความคิดที่ต่างไปจากประเด็นความรู้ที่ทางมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กต้องการเผยแพร่บ้าง ได้แก่ คิดว่าบิดามารดาควรจะไปงานกับญาติพี่น้อง ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่าเด็กย่อมต้องมีความไว้วางใจบุคคลที่ใกล้ชิดสนิทสนมคุ้นเคย โดยเฉพาะกับบุคคลที่เป็นญาติพี่น้อง ซึ่งก็ยิ่งดีกว่าการที่เด็กหนีไปเองตามลำพัง ในขณะที่เด็กอีกจำนวนหนึ่งคิดว่าตนเองอดทนรอจนกว่าจะหมดปัญหา ซึ่งเป็นกรณีที่ทำให้เกิดปัญหาร้ายแรงกับเด็กดังข่าวโรงงานนรก ที่ปรากฏทางสื่อมวลชนอยู่เสมอมา ในเรื่องนี้อาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นเพราะเด็กไม่ค่อยแน่ใจว่าตนเองจะปฏิบัติตามคำแนะนำในสื่อสิ่งพิมพ์หรือไม่ตามผลการวิจัย แม้ว่าเด็กยอมรับในประโยชน์ของสื่อก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กผู้หญิง นอกจากนี้อาจเป็นเพราะ ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมที่เป็นปัจจัยหล่อหลอมให้เด็กยึดมั่นในระบบอาวุโสเคารพผู้ที่เป็นผู้ใหญ่กว่า จนกระทั่งไม่กล้าขัดคำสั่งของนายจ้าง รวมถึงคิดการทำงานที่ต้องมีความอดทน และความซื่อสัตย์ของเด็กที่ทำให้เด็กคิดว่าแม้ว่าจะต้องชากลำบากเพียงใดตนก็ต้องอดทนเพราะได้รับเงินของนายจ้างไปแล้ว จึงทำให้เด็กไม่คิดที่จะหาทางแก้ไขปัญหาให้หมดไป

3) ทศนคติเกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็ก

จากผลการวิจัยที่พบว่า โดยส่วนใหญ่เด็กมีทัศนคติต่อการเข้าไปใช้แรงงานในกรุงเทพฯ ว่า คนที่เข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ ไม่มีความสุขสบาย ได้ผลตอบแทน และมีความปลอดภัยน้อย อาหารและที่พักที่นายจ้างจัดหาให้อยู่ในสภาพที่ไม่ดี ไม่ค่อยมั่นใจนักถ้าเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ แล้วจะสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ และก็ไม่แน่ใจว่าตนเองเข้าไปแรงงานในกรุงเทพฯ หรือไม่ เมื่อมองภาพรวมแล้ว ทัศนคติเหล่านี้จะสามารถสกัดกั้นไม่ให้เด็กมีความต้องการที่จะเข้าไปใช้แรงงานในกรุงเทพฯ อันก่อให้เกิดปัญหาด้านแรงงานเด็กตามมาได้ การที่เด็กมีทัศนคติไปในทิศทางดังกล่าวนี้ อาจเป็นไปได้ว่าวิธีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็กโดยใช้สื่อผสม อันประกอบไปด้วย สื่อเฉพาะกิจ

ต่าง ๆ ได้แก่ วิทยุทัศน์ บอร์ด หนังสือ แผ่นพับ สื่อบุคคลและการแสดงบทบาทจำลอง ซึ่งเป็นการสื่อสารแบบสองทางระหว่างเจ้าหน้าที่เผยแพร่ของโครงการแรงงานเด็ก และเด็ก เปิดโอกาสให้เด็กมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น หรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมเผยแพร่ นั้น ๆ ด้วยตนเอง จึงช่วยให้เด็กเกิดความรู้เกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็ก อันนำมาซึ่งการเกิดทัศนคติในทิศทางดังกล่าว

นอกจากนี้ การเผยแพร่โดยสื่อวิทยุทัศน์ที่น่าเสนอเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง เมื่อเด็กต่างจังหวัดเข้ามาใช้แรงงานในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเรื่องใกล้ตัวกับเด็กมาก กอปรกับแนวความคิดที่ว่า สื่อวิทยุทัศน์มีอิทธิพลต่อทัศนคติของผู้รับสารในแง่ที่สามารถสร้างความเชื่อถือและศรัทธาได้เนื่องจากสามารถมองเห็นและรับรู้ด้วยตาของตนเองได้ จึงทำให้เด็กเกิดความตระหนักในภาพปัญหาเหล่านี้ว่า อาจเกิดขึ้นกับตนได้หากต้องเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ รวมทั้งการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ที่ช่วยให้เด็กสามารถนำไปอ่านทบทวน เพื่อทำความเข้าใจได้อีก

การใช้สื่อผสมเพื่อการเผยแพร่ของทางมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กนี้ สอดคล้องกับแนวความคิดเกี่ยวกับการใช้สื่อผสมของโรเจอร์สและเสวนนิง (Rogers and Svenning : 1969) ที่ว่าการใช้สื่อผสมสามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารได้ ดังนั้น การเผยแพร่โดยสื่อต่าง ๆ ในโครงการแรงงานเด็ก อาจทำให้เด็กมีทัศนคติในประเด็นต่าง ๆ อันเป็นทัศนคติที่น่าจะสกัดกั้นการเข้ามาใช้แรงงานในกรุงเทพฯ ได้

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าโดยภาพรวมแล้ว เด็กจะมีทัศนคติไปในทิศทางที่อาจสกัดกั้นการเข้าไปใช้แรงงานในกรุงเทพฯ ได้ แต่เมื่อถูกถามว่าเด็กคิดที่จะเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ หรือไม่ เด็กกลับตอบว่า ตนยังไม่แน่ใจว่าจะเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ ในกรณีอาจเป็นไปได้ว่า

ประการที่ 1 ส่วนใหญ่ของครอบครัวของเด็ก ๆ มีอาชีพเกษตรกร ซึ่งมักจะมีฐานะทางเศรษฐกิจยากจน เด็ก ๆ จึงอาจได้รับอิทธิพลจากทัศนคติของครอบครัวและบิดา

มารดาที่ต้องการให้เด็กออกไปทำงานทำเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ดังผลการวิจัยของซูเพ็ญศรี วงศ์พุกษา คมวิทย์ แดงไชยวัฒน์ และศีกดา หนูรุ่ง และจากผลการศึกษาของ "บ้านทานตะวัน และสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ปรากฏสอดคล้องกันในประเด็นที่ว่า พ่อแม่ในชนบทส่วนใหญ่ มักจะคิดว่าให้เด็กทำงานดีกว่าใช้เวลาโดยไม่ได้ประโยชน์และการเรียนต่อให้ผลไม่คุ้มค่ากับการที่เด็กจะต้องเสียเวลาเรียน จึงมักจะให้เด็กออกไปทำงาน

ประการที่ 2 เด็กอาจได้เห็นตัวอย่างจากเพื่อนบ้านที่เข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ แล้วแต่งตัวสวยกลับมาเยี่ยมบ้าน และมีเงินส่งมาให้พ่อแม่ใช้อยู่เป็นประจำ ซึ่งการที่เด็กได้รับรู้แต่ผลในด้านที่ดีของการไปทำงานในกรุงเทพฯ โดยไม่ได้รับรู้ปัญหาต่าง ๆ กอปรกับการที่เด็กอาจได้เห็นภาพความเจริญของเมืองที่มีชีวิตความเป็นอยู่สุขสบายมีเครื่องอำนวยความสะดวกครบครัน ซึ่งปรากฏทางสื่อมวลชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสื่อโทรทัศน์ ก็อาจทำให้เด็กเกิดความรู้สึกพึงพอใจในสิ่งเหล่านี้เพิ่มมากขึ้นและแนวโน้มที่จะเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ ก็มีมากขึ้นตามไปด้วย

ปัจจัยจากครอบครัวและเพื่อนดังที่กล่าวมานี้ เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสร้างทัศนคติของเด็กมากกว่าอิทธิพลจากการเผยแพร่ซึ่งเกิดขึ้นทีหลัง ดังที่ J.A.C. Brown (อ้างใน พยอม วงศ์สารศรี 2526 : 30) ได้กล่าวไว้ว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการก่อตัวของทัศนคติเรียงตามลำดับมี 4 ปัจจัย คือกรรมพันธุ์ ครอบครัว สังคม และประสบการณ์เฉพาะ ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อทัศนคติลดหลั่นกันลงไป ปัจจัยที่ก่อให้เกิดทัศนคติขึ้นก่อนย่อมมีอิทธิพลมากกว่าปัจจัยที่มาทีหลัง ตามกฎ Law of Primacy นอกจากนี้ การเผยแพร่โดยสื่อผสมแก่เด็กกลุ่มที่ศึกษานี้เป็นการเผยแพร่ครั้งเดียว ดังนั้น จึงไม่สามารถส่งผลต่อการสร้างทัศนคติเกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็ก ตามความมุ่งหวังของทางมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กได้มากนัก เนื่องจากอิทธิพลของการสื่อสารมิใช่อิทธิพลที่ก่อให้เกิดผลได้ในทันทีทันใดหรือในระยะเวลานั้นสั้น แต่มีลักษณะสะสม (Klapper : 1963)

ประการที่ 3 รูปแบบ เนื้อหาและวิธีการนำเสนอของสื่อสิ่งพิมพ์ หรือสื่อผสมที่

ใช้เผยแพร่ โดยเฉพาะการนำเสนอในลักษณะการเล่าเรื่องจริง พร้อมภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับเด็ก อาจทำให้เด็กเกิดความรู้สึกกลัวและไม่กล้าที่จะเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ อันสอดคล้องกับหลักการใช้สารด้านเดียวหรือสารที่ขู่ให้กลัวของ ไอ แอล แจนนิส และ เอส เฟสแบส (I.L. Janis and S. Feshbach 1953 : 78-92)

ประการที่ 4 เด็กอาจจะยังไม่ค่อยมั่นใจในความสามารถที่จะช่วยเหลือตัวเอง ถ้าต้องเข้าไปใช้แรงงานในกรุงเทพฯ ดังผลการวิจัย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเด็กไม่เชื่อถือในคำแนะนำของเจ้าหน้าที่เผยแพร่ในโครงการแรงงานเด็กของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก ซึ่งค่อนข้างจะเป็นคนแปลกหน้าสำหรับเด็ก จึงไม่สามารถเปลี่ยนทัศนคติที่เด็กได้รับมาจากบิดามารดา เพื่อน หรือของตนเองได้ อันสอดคล้องกับแนวคิดของอิทธิพลของการสื่อสารที่กล่าวไว้ว่า อิทธิพลของสมาชิกของแต่ละคนในกลุ่ม จะมีบทบาทในการลดความสามารถของการสื่อสารในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของผู้รับสาร ทั้งนี้เนื่องจากแต่ละคนมีความผูกพันกันด้วยสายใยของความเป็นมิตรภาพ ผลประโยชน์ร่วมกัน และความเห็นที่คล้ายกัน และถ้าบุคคลต้องเผชิญกับสารที่ตรงกันข้าม หรือเข้ากันไม่ได้กับความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติของตน บุคคลนั้นจะไม่สามารถตีความสารนั้นได้อย่างถูกต้องหรือจะบิดเบือนสารนั้น เพื่อให้เข้ากันได้กับความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติของตน (Klapper : 1963)

อย่างไรก็ตาม ในประเด็นที่เด็กไม่ค่อยมั่นใจในความสามารถที่จะช่วยเหลือตัวเองจนไม่แน่ใจว่าจะเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ นี้ อาจมองในอีกด้านหนึ่งได้ว่าเป็นผลมาจากความสำเร็จในการเผยแพร่ที่สามารถทำให้เด็กมองเห็นถึงภัยอันตรายและสภาพการทำงานที่ไม่ดีของการเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ ก็ได้

สาเหตุที่ยกมาทั้ง 4 ประการดังกล่าวนี้ อาจทำให้เด็กรู้สึกไขว้เขวได้ว่าตนควรจะตัดสินใจตามทัศนคติของตนเอง หรือตามที่มีความรู้เกี่ยวกับปัญหาการใช้แรงงานเด็ก หรือควรจะตัดสินใจไปตามที่ครอบครัวต้องการ หรือการเห็นตัวอย่างของจากเพื่อนบ้าน จึงทำให้เด็กเกิดการลังเลใจ และไม่แน่ใจว่าตนควรจะเข้าไปใช้แรงงานในกรุงเทพฯ ฯลฯ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. จากการวิจัยพบว่า สื่อที่ใช้ในการเผยแพร่ในโครงการแรงงานเด็ก มูลนิธิ เพื่อการพัฒนาเด็กช่วยให้เด็กเกิดความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็กในทิศทางที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการในระดับที่น่าพอใจพอสมควร แต่ก็ยังมีข้อจำกัดในเรื่องของระยะเวลาในการเผยแพร่ รูปแบบ เนื้อหา และวิธีการนำเสนอ ซึ่งผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าควรปรับปรุงแก้ไขดังนี้ คือ

1.1 เนื่องจากการเผยแพร่กับกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษานี้ เพิ่งมีเป็นครั้งแรก โดยที่ระยะเวลาในการเผยแพร่ค่อนข้างน้อย ดังนั้น การจะสร้างทัศนคติในทางที่มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กคาดหวังจนเกิดเป็นพฤติกรรมไม่เข้ามาใช้แรงงานในกรุงเทพฯ จำเป็นต้องมีการเผยแพร่ซ้ำ ๆ อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ทั้งนี้ นอกเหนือจากการจัดหนังสือชีวิตแรงงานเด็กไว้ให้เป็นหนังสือประกอบการสอนของครูแล้ว ยังรวมถึงการออกเผยแพร่เคลื่อนที่โดยใช้สื่อผสม ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อประสิทธิภาพทางการสื่อสาร

1.2 จากการวิจัยพบว่า เด็กชอบการ์ตูนและลักษณะการเล่าเรื่องจริง เพราะสนุกและเข้าใจง่าย แต่ไม่ชอบภาพที่โหดร้าย น่ากลัว และการนำเสนอในรูปแบบบรรยายความ ดังนั้น จึงควรใช้ลักษณะของการเล่าเรื่องจริงโดยผ่านตัวละครเป็นภาพการ์ตูนมาเป็นหลักในการดำเนินเรื่อง จะสามารถดึงดูดความสนใจและทำให้เด็กสามารถเข้าใจในเนื้อหาข่าวสารได้ง่ายที่สุด

1.3 ในการเผยแพร่แต่ละครั้งควรมีการศึกษาสภาพความเป็นอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการเข้าไปใช้แรงงานในกรุงเทพฯ ของเด็กในชุมชนนั้น เพื่อที่จะได้ใช้เป็นตัวอย่างประกอบการเผยแพร่ให้

สามารถเข้าถึงเด็กได้อย่างแท้จริง ดังเช่น เพื่อนที่เคยประสบปัญหาจากการเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ มาแล้ว อันจะทำให้เด็กตระหนักถึงอันตรายของการไปทำงานในกรุงเทพฯ และเกิดทัศนคติไม่ออกไปทำงานในกรุงเทพฯ อีกต่อไป นอกจากนี้ ยังรวมถึงการสร้าง ความเชื่อถือในหมู่เด็กก่อนที่จะทำการเผยแพร่ทุกครั้ง

- 1.4 เนื่องจากผลการวิจัยพบว่า บิดามารดาและครอบครัวมีอิทธิพลต่อการเข้าไปใช้แรงงานในกรุงเทพฯ ของเด็กอย่างมาก ดังนั้น การเผยแพร่กับกลุ่มบิดามารดาหรือระดับผู้ใหญ่ ก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ทั้งนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่ทางมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กควรจะต้องดำเนินงานร่วมกับผู้นำความคิดเห็นในชุมชนนั้น ได้แก่ ผู้นำชุมชน พระ ฯลฯ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความน่าเชื่อถือไว้วางใจของชุมชนให้ช่วยเป็นสื่อในการเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับอันตรายของการไปใช้แรงงานในกรุงเทพฯ ให้แก่บิดามารดาอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทั้งนี้หากมีการแนะนำการประกอบอาชีพเสริมให้กับบิดามารดาได้ ก็นับได้ว่าเป็นการแก้ปัญหาได้ตรงจุดทีเดียว

นอกจากนี้ สำหรับในกลุ่มเด็ก ควรมีการติดต่อประสานงานเพื่อให้ครูใช้เป็นหนังสือประกอบการเรียนการสอนให้แพร่หลายกว่าที่เป็นอยู่ เพื่อสร้างความต่อเนื่องในการเผยแพร่

- 1.5 จากผลการวิจัยที่พบว่า เมื่อเด็กได้รับการเผยแพร่จากสื่อผสมแล้ว เด็กส่วนใหญ่มีทัศนคติเกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็ก ในทางที่สอดคล้องกับความคาดหวังของการเผยแพร่ในโครงการแรงงานเด็ก ของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กในระดับค่อนข้างน่าพอใจในทุก ๆ ประเด็น ยกเว้นทัศนคติเกี่ยวกับความมั่นใจ ในความสามารถที่จะช่วยเหลือตนเองเมื่อเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ ซึ่งถึงแม้ว่าจะมองได้ว่าเป็น

ผลจากความสำเร็จของการเผยแพร่ที่สามารถทำให้เด็กเห็นอันตรายจากการเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ จนไม่แน่ใจว่าจะสามารถช่วยเหลือตัวเองได้หรือไม่ถ้าเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ และไม่แน่ใจว่าจะเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ หรือไม่นั้น อย่างไรก็ตาม อาจเป็นเพราะขาดความเชื่อถือในตัวเจ้าหน้าที่เผยแพร่ของโครงการ ดังนั้นจึงจำเป็นที่ เจ้าหน้าที่เผยแพร่ต้องใช้เวลาสร้างความคุ้นเคยกับเด็กหรือทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลในต่าง ๆ เพื่อการเข้าถึงเด็กอย่างแท้จริงดังที่ได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้การที่เด็กไม่แน่ใจว่าจะช่วยเหลือตัวเองได้นั้นยังอาจเป็นเพราะจุดบกพร่องของคำแนะนำเอง ฉะนั้นในการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลผ่านสื่อต่าง ๆ นอกจากจะนำเสนอข้อมูลที่ช่วยเสริมสร้างทัศนคติดังกล่าวซ้ำ ๆ กันบ่อย ๆ แล้ว ควรจะเน้นหนักเนื้อหาข้อมูลการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า หรือสิ่งที่เด็กชนบทไม่รู้จัก แต่จำเป็นต้องใช้เมื่อเกิดปัญหาขึ้น เช่น การใช้โทรศัพท์ การสังเกตความผิดปกติของการเกิดเหตุร้ายต่างๆ ฯลฯ เพื่อให้เด็กเหล่านั้นเกิดความมั่นใจมากขึ้น หากจำเป็นต้องเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ

2. จากการวิจัยพบว่า มีเด็กจำนวนหนึ่งแม้ว่าจะมีปริมาณน้อยแต่ก็เป็นประเด็นที่ทางมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กไม่สามารถมองข้ามไปได้ นั่นคือ เด็กเหล่านี้จะอดทนอยู่กับปัญหาที่ประสบจากการทำงาน ในเรื่องนี้คงจะต้องอาศัยบิดามารดาของเด็กเป็นผู้ที่จะปรับเปลี่ยนแนวความคิดดังกล่าว โดยสอดแทรกเนื้อหาดังกล่าวลงในสื่อที่ใช้การเผยแพร่ยังกลุ่มบิดามารดาหรือแม้แต่ตัวเด็กเอง

3. เนื่องจากการเผยแพร่ในโครงการแรงงานเด็ก มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กยังอยู่ในขอบข่ายไม่กว้างขวางนักด้วยข้อจำกัดในด้านงบประมาณ บุคลากรในการเผยแพร่ ซึ่งทำให้การออกเผยแพร่โดยใช้สื่อผสมขาดความต่อเนื่องสม่ำเสมอในแต่ละพื้นที่ที่เข้าไปทำการเผยแพร่ ดังนั้น จึงควรมีการสอดแทรกเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็กนี้ อย่างสม่ำเสมอทางสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ซึ่งสามารถส่งสารไปอย่างกว้างขวางและ

รวดเร็ว โดยเฉพาะทางวิทยุโทรทัศน์ในรูปแบบละครสอนใจที่สามารถสะท้อนสภาพปัญหาได้
 อย่างชัดเจนและสามารถเข้าใจผู้รับสารได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพื่อให้เด็ก รวมถึงบิดามารดา
 เกิดความตระหนักในปัญหาการใช้แรงงานเด็ก และเพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้ตระหนักถึง
 ความสำคัญของปัญหา และช่วยกันเฝ้าระวังแจ้งเหตุให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับทราบ
 นอกจากนี้ การใช้สื่อประจำท้องถิ่นก็จะสามารถทำการเผยแพร่กับกลุ่มเด็ก
 หรือบิดามารดาในชนบทได้อย่างตรงจุด เช่น รายการวิทยุท้องถิ่นที่นำเสนอปัญหาแรงงาน
 เด็กโดยตรง และการประสานงานร่วมมือกับองค์กรท้องถิ่นโดยการสอดแทรกเนื้อหา
 เกี่ยวกับปัญหาแรงงานเด็กในกิจกรรมต่างของแต่ละท้องถิ่น เป็นต้น

4. และด้วยเหตุที่หน่วยงานเล็ก ๆ อย่างมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก สามารถ
 ปฏิบัติงานเพื่อแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กได้ในวงจำกัด รัฐบาลจึงควรติดตามความเคลื่อนไหว
 ของสภาพปัญหาของการใช้แรงงานเด็กในรูปแบบต่าง ๆ ให้ทันกาล ทั้งนี้เพื่อจะได้วางแผน
 ป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยมาตรการต่าง ๆ ให้ได้ผลยิ่งขึ้น ได้แก่

- การออกกฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็ก ให้เหมาะสมกับสภาพการใช้
 แรงงานเด็กที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ
- การสร้างงานให้กับประชาชนในชุมชนนั้น ๆ หรือการหาอาชีพเสริม
 ตลอดจนการจัดสรรแหล่งน้ำ สาธารณูปโภคอื่น ๆ เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับ
 ครอบครัว และลดอัตราการย้ายถิ่นเข้าไปใช้แรงงานในกรุงเทพฯ
- ควรจัดเนื้อหาการเรียนการสอนเกี่ยวกับกฎหมายแรงงานเด็ก ตลอดจน
 สภาพการใช้แรงงานเด็ก และการฝึกงานอาชีพเป็นหลักสูตรการศึกษา
 ภาคบังคับถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 หรือเมื่อเด็กมีวุฒิภาวะที่จะเข้าสู่
 การใช้แรงงาน
- ควรผลักดันให้เครือข่ายงานของผู้નાในท้องถิ่นมีการประสานงานร่วมมือ
 กันพัฒนาโครงการป้องกันปัญหาการอพยพแรงงานเด็กในพื้นที่ที่มีข้อมูล
 การอพยพสูงอย่างได้ผลจริงจัง
- ควรเผยแพร่สภาพปัญหาแรงงานเด็กทางสื่อมวลชนของรัฐมากขึ้น เพื่อให้
 ทุกฝ่ายได้ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาดังกล่าว

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

1. ในการวิจัยครั้งนี้ ศึกษาจากเด็กในจังหวัดอุบลราชธานี เฉพาะอำเภอใดอำเภอหนึ่งเมื่อรับสื่อทันทีเท่านั้น ดังนั้น จึงควรมีการวิจัยในลักษณะเดียวกันนี้กับเด็กในจังหวัดหรือพื้นที่อื่นเพื่อเปรียบเทียบกัน โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีเด็กเข้ามาใช้แรงงานมาก โดยศึกษาประสิทธิภาพของสื่อ ทั้งก่อนและหลังการเปิดรับสื่อตามช่วงเวลาต่าง ๆ เช่น 1/2 ปี 1 ปี หรือ 2 ปี เพื่อทดสอบความคงอยู่ของความรู้และทัศนคติในระยะยาว

2. ควรศึกษาการใช้สื่อแต่ละประเภทที่มีอยู่ในโครงการโดยละเอียด ทั้งสื่อบุคคล วิทยุทัศน์ บอร์ด ฯลฯ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพิจารณาจัดทำและปรับปรุงคุณภาพของสื่อให้สอดคล้องกับความสนใจ ความเข้าใจ และความต้องการ ตลอดจนทักษะของผู้รับสารกลุ่มต่าง ๆ ได้ดีที่สุด

3. ควรศึกษาเปรียบเทียบ ปัจจัยที่ทำให้เด็กเข้ามาใช้แรงงานในกรุงเทพฯ จากการตัดสินใจของครอบครัวและโดยความชอบของเด็กเอง เพื่อพิจารณาวิธีการป้องกันแก้ไขปัญหาได้ตรงจุดที่สุด

4. ควรมีการวิเคราะห์เนื้อหาในการเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ โดยละเอียดลึกซึ้ง เพื่อศึกษาผลกระทบของสารต่อทัศนคติของเด็กเกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็ก รวมถึงบิดามารดาของเด็กด้วย

5. ควรศึกษาลู่ทางการใช้เครือข่ายสื่อมวลชนในท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ในการเผยแพร่ป้องกันปัญหาการใช้แรงงานเด็กให้เกิดผลยิ่งขึ้น